

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования Республики Тыва
Департамент по образованию Мэрии г.Кызыла

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Средняя общеобразовательная школа № 20 имени Героев Отечества
города Кызыла Республики Тыва
«МБОУ СОШ №20 им. Героев Отечества» г. Кызыла

Республика Тыва, г. Кызыл, ул. Большеенисейская, зд. 2

РАССМОТРЕНО

методическим объединением
учителей нач.классов

Протокол № 1
от «29» 08.2024 г.

СОГЛАСОВАНО

Заместитель директора по НМР

Протокол № 1
от «30» 08.2024 г.

Донгак Ч.В.

УТВЕРЖДЕНО

Директор

Приказ № 1
от «30» 08.2024 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета

«Родной (тувинский) язык»

для 1 класса начального общего образования

на 2024-2025 учебный год

Составители:

Ооржак Анай-Хаак Оюн-ооловна,

Салчак Алёна Владимировна,

Ооржак Чолдураа Култур-ооловна,

Ламажык Айрана Александровна

Кызыл, 2024

Тыва дылдын болгаш номчулганын ажылчын программазы

1-ги класс

Тайылбыр бижик

Россия Федерациязының «Россияның школазы» деп өөрөдилге-методиктиг бөлүккө, Тыва Республиканың ниити өөрөдилгезиниң эге школага 1-4 класстарга тыва дыл талазы-биле күрүне стандарттарына дүүштүр, 2013 чылда 1-ги класска А.А. Алдын-оол, К.Б.Март-оол, Н.Ч.Дамбаның «Үжүглел» номунга, 2008 чылда Наталья Чоодуевна Дамбаның тургусканы тыва дыл программазынга даянып тургускан 1-ги класска тыва дыл эртеминге ажылчын программа.

Тыва дылдын ажылчын программазын дараазында нормативтиг документилерге ундезилеп тургускан:

- 2014 чылдын декабрь 29-та №1643 дугаар Россия Федерациязынын Оорөдилге болгаш эртем Яамызынын хоойлузунун бадылааны Куруненин Федералдыг эге ниити оорөдилге стандарттары
- 2012 чылдын декабрь 29-та ундургени Россия федерациязынын Федералдыг хоойлузу №273-ФХ «Россия федерациязынга оорениринин дугайында» (эткени 2020чылдын 05.07)
- 2015 чылдын сентябрь 15-те Тыва Республиканын Оорөдилге болгаш эртем Яамызынын бадылааны 978-д дугаарлыг дужаалыга даянган Тыва Республиканын Оорөдилге Яамызынын сумелээни оорөдилге номнарынын данзызы.
- Кызыл хоорайнын 20 дугаарлыг ортумак ниити билиг школазынын оорөдилге планы
- Россия Федерациязынын кол санитарлыг эмчизинин 2010 чылдын декабрь 29-та №189 дугарлыг доктаалы «Санитарлыг дурумнер болгаш нормаларны бадылааны 2.4.2821-10 «Ниити оорөдилге албан черлеринге оорөдилгенин бердингенин организастаарына санитарлыг-эпидемиологтуг негелдер»

1-ги класска тыва дылды оорөдиринин кол сорулгалары

- 1) уругларны медреселдир-биле шын номчуур, бижиир болгаш чугаалаарына оорөдир;
- 2) оларга торээн дыл болгаш литература талазы-биле эге билиглерни бээр;
- 3) уругларны ном ажыглаарына чанчыктырар болгаш оларнын дылга сонургалын, номчулга болгаш билиглерже чуткулун оттурар;
- 4) номчулга болгаш бижилге-биле холбаштыр бойдушту, ниитилел амыдыралын хайгаараарына ундезилээш, оореникчилерни материалистиг узел-бодал-биле чепсеглээр; 5) уругларны мораль болгаш эстетика талазы-биле кижизидер;
- 6) ооренип турар чуулдерни сайгарып, болуктеп, деннеп, туннеп билиринге, оларнын иштинден кол болгаш чугула чуулдерни тып, тайылбырлаарына чанчыктырар.

Курстун ниити характеристиказы

Тыва дыл – Тыва Республиканын ундезин чурттакчылары болур тываларнын торээн дылы. Амгы уеде ол Тыва Республиканын куруне дылдарынын бирээзи болганы-биле оон ажыглалы хой талалыг. Ол дээрге чугле харылзажырынын эвес, тыва культуранын – улустун аас чогаалынын, литературанын, театр уран чуулунун болгаш радио, теледамчыдылгаларнын, парлалганын, эртемнин, албан-херек кылырынын, оорөдилгенин база кижизидилгенин дылы.

Школанын оорөдилге системазында эге школа онзагай черни ээлеп турар. Оореникчилернин баштайгы эге чадада торээн дылына алган быжыг билиглери, мергежилдери база чанчылдары

оларнын ниити сайзыралынга, кижизидилгезинге салдарны чедирер база кол ниити ооредилге чедип алырынга эргежок чугула базаны тургузар.

Тыва Республиканын ниити ооредилгезинин национал - девискээр кезээ эге школанын оореникчилеринин ниити сайзыралынче, оларнын билиинин практиктиг болурунче угланган.

Ооредилге программазынын тургузуу

1-ги класстарга тыва дыл программазы дараазында уш болуктен тургустунган

1. «Бижикке ооредири болгаш чугаа сайзырадылгазы».

Бижикке ооредири 1 класска сентябрь 1-ден март 24-ке чедир уламчылаар болгаш уш уеге чарлыр:

1. Белеткел (ужуглел мурнунун) уези;
 2. Ужуглел уези
 3. Ужуглел соондагы уе.
2. «Фонетика, лексика, грамматика, шын бижилге болгаш чугаа сайзырадылгазы».
 3. «Номчулга болгаш чугаа сайзырадылгазы

Болук бурузу тус-тус кезектерге чардынар. Моон-биле кады ук болуктер аразында харылзаалыг.

Бижикке ооредири болгаш чугаа сайзырадылгазы

Белеткел уези

Амгы тыва эге школада бижик ооредилгези (номчулга болгаш бижилге) тыва дыл болгаш торээн чугаанын эге чадазын тургуспушаан, оларнын чардынмас кезээ бооп турар.

1-ги класска белеткел уезинден эгелээш-ле, ооредилге-кижизидилгелиг ажылдарга хамаарыштыр башкынын мурнунга дараазында кол сорулгалар салдынып кээр:

- а) уругларны школанын чурум сагылгазы-биле таныштырып, оларны анаа чанчыктырары;
- б) уруглар коллективин тургузуп, организаастаары;
- в) бижикке ооредиринге белеткел.

Сорулгаларга дууштур ол ажылдарнын кол угланыышкыны (утказы) – уругларнын чугаазын сайзырадыры, ниити билиин бедидери, ооредилгеге белеткээри болгаш бижикке ооредири.

Бирги классчылар назы харынын хире шаа-биле эвээш эвес чуулдерни билир. Оларнын ол практиктиг билиглеринге башкы даянып тургаш, долгандыр турар хурээлел болгаш амыдыралдын дугайында бодалдарын, билиглерин, мергежилдерин улам делгемчидер ужурлуг. Бойдуста чувелернин болгаш амыдыралда болуушкуннарнын ужур-утказын билиндирерде, оларнын ниити болгаш тускай кезектерин деннеп, шын кичээнгейлиг сайгарарын чедип алыр. Оон чогуур туёнел ундурерде, анализ болгаш синтез аргаларын ажыглап билиринге чанчыктырар.

Уругларны доктаамал кичээнгейлиг, хайгаараачал болгаш сонuurгаачал, ооредилгеге сундулуг болурунга белеткээр. Дузааргак болгаш ооруп четтиргенин илередиринге, улуг кижилерни хундулээр чорукка ооредип, кижилернин будурген куш-ажылын унелеп билиринге кижизидер.

Кодээде-даа, хоорайда-даа чурттап турар 6-7 харлыг уругларнын ниити сайзыралы, составы болгаш психологтуг онзагай байдалдары бот-боттарындан ылгалып турарын башкы эскерер ужурлуг. Оларнын-биле ниити организаастыг болгаш хуузунда ажылдарны чорудуп тура, школанын корум-чурумун сагыыр чорукка чанчыктырып, бижик ооредилгезин шын шингээдип алырынче угланган ажылдарны куштелдирери.

1-ги класска келген уругларга чаа амыдырал эгелээр. Улуг-даа, бичи-даа кижилер-биле олранын харылзаазы улам ковуудээр. Дыка хой чаа-чаа кижилер-биле ужуражыр, чугаалажыр апаар. Ынчангаш уругларнын чугаа этикедин сагып билиринге ооредип, эге билиглерни бээр. Уругларнын

боттарындан улуг болгаш бичии кижилер-биле чугаалажырынын этикединге база ооредир. Улуг кижилер эпчок азы берге берге байдалга таварышкан болза, оларга боттарынын шыдаар шаа-биле дуза чедирип, эки сеткиишкин илередиринге чанчыктырар.

Башкынын бир кол сорулгазы уруглар коллективин тургузары болганда, уругларнын аразында найыралдыг, эш-оорзурек, толептиг хамаарылгазын улам сайзырадыры чугула. Боттарынын аразында хундукелдиг, чазык-чаагай чугаалажыр, эжинин саналын деткиир азы анаа бодунун бодалын немээр; эш-оорунун созун дыннаар, оларга дузалажыр ийикпе кошкактарны камгалаар маз\-\шынарга кижизидер.

Ниитилел амыдыралынын боттук чижектеринге башкы даянып тургаш, бижик ооредилгезинин уезинде болгаш ужуглел соонда уеде-даа уругларны торээн чуртунга, оскен булуннарынга, оон чонунга болгаш бойдузунга ынак болурунга, чылдын уелеринин аайы-биле бойдушта оскерлиишкиннерни, кижилернин куш-ажылын эскерип билиринге ооредир.

Оон-биле чергелештир башкы долгандыр турар хурээлелге болгаш бойдушка хамаарышкан тускай темаларлыг беседаларны, экскурсияларны, хайгааралдарны чорудар болгаш класска-даа, класстан дашкаар-даа номчулгага янзы-буру темалыг чечен-чогаалдарны, улустун аас чогаалдарын номчуп таныштырар.

Номчаан чогаалдарынын утказынга дууштур ында киржип турар маадырларнын болгаш долгандыр турар кижилернин чаагай ажил-херээнин боттук улегеринге даянмышаан, уругларны экииргек, эскериичел чорукка, ак сеткилдиг, найыралдыг, шынчы болурунга кижизидип, эки мозу-шынарнын эге билиглерин бээр. Мегечи, каржы, бодун тогдунар, кортук, чалгаа дээн чижектиг багай чанчылдар чок турарынга кижизидер.

Бирги класска келген уругларнын сайзыралы, озулдези, шингээдип алыр аргалары шуут дески, ден эвес деп чуве билдингир. Белеткел уезинден эгелээш, уругларны школа (ооредилге) байдалынга бодун ап билир кылдыр чанчыктырар, башкыныё созун дыннап, кичээнгейлиг болурунга кижизидер, оларнын эки оорениксээр чоруун деткиир.

Ужуглел мурнунун уезинде бижилге талазы-биле белеткел ажилдары

Бижилгеге белеткел ажилдарынын кол сорулгазы болза бижиктиг гигиеназынын болгаш педагогиктиг негелделеринин эн бодуун, баштайгы чанчылдарын уругларга синниктирип ужуктер бижииринге белеткээр

Долгандыр турар хурээлел болгаш бойдус-биле таныжылга, чугаа сайзырадылгазы

1 класска бо темага хамаарышкан ажилдар белеткел уезинден эгелээш, ооредилге чылы тонерге чедир уламчылаар.

Теманы билиндиреринин кол сорулгалары:

1) школага бир дугаар кээп турар уругларнын кичээнгейин болгаш угаап, билиринин аргаларын сайзырадыры; 2) долгандыр турар хурээлелде болгаш бойдушта болуушкуннарнын дугайында уругларнын билиглерин мооннээр, системажыдар; 3) оларнын аажы-чанынын эки талаларын байлакшыдар; 4) ог-булеге, школага, кудумчуга, хой-ниити черинге, бойдушка боттарын шын ап чоруурунун чанчылдарын хевирлээр; 5) ог-булезинин кежигуннеринге хундукелдиг болгаш ынак, кижилернин куш-ажылы-биле будурген чуулдерге камныг, эш-оорунге, улугларга болгаш бичиилерге кичээнгейлиг болгаш хундулээчел болурунга кижизидер; 6) бойдушту камгалап, торээн черинге, торээн чурттунга ынак болурунга кижизидер.

«Долгандыр турар хурлээлел болгаш бойдус-биле таныжылга» деп тема дараазында болуктерге чарлыр:

1. Торээн бойдус.

- чылдын уелеринин аайы-биле бойдушта болгаш кижилернин ажил-ижинде оскерилгелер.

- унуштер.
- дириг амытаннар.

2. Долгандыр турар хурээлел-биле таныжылга.

- торээн чурт.

Бистин хоорайывыс, суурувус, кудумчуларывыс.

- ог-буле болгаш сагылга-чурум.
- Бистин школавыс болгаш клазывыс.

Ужуглел уези

Ужуглел уезинде ооредир уннер болгаш ужуктерни дорт чадага хуваар.

Бирги чада: номчулгага ооредип тургаш, чедип алыр сорулгалар: уннун ужуун, ужуктернин унун чазыг чок тыварынга чанчыктырар; ооренип эрткен уннери состернин эгезинге, ортузунга, соолунге турда, чазыг чокка тып, состерни шын слогтаар; кыска, узун ажык уннерни болгаш оларнын ужуктерин ылгап билирин чедип алыр; ооренген уннер болгаш ужуктер-биле слогтар, состер кожуглап номчудар, «Ужуглелде» домактарны номчуп билир; ооренген уннери бар состерни тыварынга чанчыктырар, ужуктерни бот-боттарындан ылгалыр демдектерин барымдаалап танып билиринге ооредир.

Ийиги чада: бирги чадада салдынган сорулгаларны кууседирин уламчылаар; ийи-уш слогтут состерни номчуурунга уругларны чанчыктырар; т,п,к деп уннер состернин эгезинге, ортузунга, соолунге чорда, шын номчуурун чедип алыр; белен состерни слогтавайн шуут номчуурунга чанчыктырар, ол колдуунда ийи слогтут состер болур; домактар иштинде бижик демдектери-биле таныштырар. кол сорулга- бугу уругларнын дески номчуурун чедип алыр; номда кирген домактарны ун аянын сагып, аянынг номчуурунга чанчыктырар.

Ушку чада: ъ,е,ё,я,ю деп холушкак ажык ужуктерни ооредир. Бо чадада чедип алыр сорулгалар: ок-биле адаарын кадыг демдек-биле коргускен состерни, холушкак ажык ужуктерлиг состерни шын номчуурун чедип алыр; уш-дорт слогтарлыг состерни номчударын колдадыр.

Дортку чадада: ь, ф, ц, щ деп уннерни болгаш ужуктерни ооредир. Бо чадада салдынган турар сорулгалар: улегерлеп алган уннерни шын дыннаарын, адаарын, номчуурун болгаш бижиирин чедип алыр; ук уннерни ооредип турар уеде оореникчилерге билдингир, ургулчу таваржыр состер шилип алыр; чиик состерни анализ кылбайн, слогтаашкын чокка номчуурунга чанчыктырар; состер болгаш кыска домактарны дурген, чугурту, медеделдиг номчуурун чедип алыр; домактарга ун доктаашкыннарын кылып, аянынг номчуурунга чанчыктырар.

Ужуглел соондагы уе.

Бижилге, шын бижилге болгаш чугаа сайзыралыгазы.

Бижик ооредилгезинин уезинде чедип алган билиглери, мергежилдерин, чанчылдарын системажыдып быжыглаары.

Ужуктерни, слогтарны, состерни, улуг эвес домактарны харылзаалыг, дески бижииринге ооредир шенелде ажылдар чорудары.

Сос-биле ажыл. Уругларнын сос курлавырын байыдары болгаш идепкейжидери. Чувелер, чувелернин шынарын, кылдыныглар, кылдыныглар илередир состерни шын хереглеп билири, оларнын уткаларын тайылбырлаары.

Домактар болгаш харылзаалыг созуглел-биле ажыл.

Башкынын айтырыгларынга харыыларны шын тургузуп билиринге ооредири, харыыларынга домактарнын ангы-ангы хевирлерин ажыглаары. Кандыг-бир тодаргай темага домактар тургузары, сюжеттиг чуруктар, хууда хайгааралдар ёзугаар улуг эвес аас чугаа тургузары.

Номчулга.

Бижикке ооредиринин уезинде номчулга болгаш чугаа сайзырадылгазынын талазы-биле алган билиглерин, чанчылдарын ханыладыры болгаш быжыглаары. Номчулганын темпизин чоорту дургедедири. Кыска созуглелдерни иштинде номчуп, утказын сактып алары. Созуглелде болгаш оон ангы-ангы кезектеринде кымнын азы чунун дугайында чугаалап турарынга харыылап шыдаары. Бижик демдектерин барымдаалап шын номчуурунга болгаш рольдап номчуурунга эге чанчылдар. Номчаан чуулунге болгаш сайгарган чуруктарынга хамаарыштыр словарь ажылы чорудар.

Домактар болгаш харылзаалыг созуглел-биле ажыл

Башкынын айтырыгларынга харыыларын шын тургузуп билиринге ооредири, харыыларынга домактарнын ангы-ангы хевирлерин (медээ, кыйгырыг, айтырыг, алгы домактары) ажыглаары.

Чугаанын ужур-дузазынын дугайында эге билиг.

Кандыг-бир тодаргай темага домактар тургузар (школа, уруглар, дириг амытанныр дугайында дээш...), сюжеттиг чуруктар, хууда хайгааралдарын езугаар улуг эвес аас чугаа тургузары (башкынын айтырыглары-биле).

Эвилен-ээлдек болурунун дурумнери.

Харылзажылганын культуразы. Мендилежир болгаш чарлып байырлажырда хереглээр состер. Оске уругларнын харыыларын болгаш чугааларын узе кирбейн, кичээнгейлиг болгаш эки сеткилдиг дыннаарынга кижизидер.

Бижилге.

Ужуглел сондагы уеде бижилгеге чорудар ажылдар:

1. Бижик ооредилгезинин ужуглел уезинде уругларнын бижилге талазы-биле шингээдип алган билиглерин, чанчылдарын болгаш мергежилин туннеп, быжыглаары болгаш системажыдары.
2. уннер болгаш ужуктернин ылгалы. Ажык болгаш ажык эвес уннер.
3. тускай ун илеретпес ужуктер, алфавит-биле практиктиг таныжылга.
4. сос, домак, чугаанын чуден тургустунары.
5. слогтарнын дузазы-биле состу кожуреринин аргалары-биле практиктиг таныжылга.
6. ооренген ужуктерин болгаш оларнын состерде каттыжышкыннарын шын болгаш дурген тудуштур бижип билири. Улуг болгаш биче бижимел ужуктернин кезектерин барымдаалап шын бижири. Бижимел болгаш парламал состерни, домактарны, кыска созуглелди самбырадан, номдан, тускай карточкалардан дужуруп бижири. Бижииринин темпизин чоорту дургедедиринге янзы-буру мергежилгелер чорудары.
7. Адаары болгаш бижири карышкак эвес состерни болгаш домактарны башкы адап бээрге, бижири. Домак эгезинге улуг ужук бижииринге, оон соолунге улуг сек салырынга чанчыктырары. Кижилернин ат, фамилиязын, адазынын адын улуг ужук-биле эгелеп бижири.
8. Бижилге гигиеназынын дурумнерин сагып билири.

Ужуглел уезинде болгаш ужуглел соонда уеде номчуур кылдыр бердинген чогаалдарнын тематиказы

- 1.Ог-буле, школа, эш-оор
- 2.Кадыкшыл дугайында сагыш човаашкын
- 3.Бойдус болгаш кижилернин куш-ажылы
- 4.Дириг амытаннар болгаш унуштер
- 5.Бистин торээн чуртувус
- 6.Тыва чоннун чаагай чанчылдары
- 7.Улустун аас чогаалы
- 8.Байырлалдар болгаш тураскаалдыг хуннер

Чараштыр бижилге

Улуг болгаш бичии ужуктерни, состерни, домактарны бижилгенин дурумунге даянып, шын болгаш чараштыр бижири.

Тыва дыл эртемнин ооредилге планында туружу

Ниитизи-биле программа езугаар бижик өоредилгезинге 66 шак бердинген. Неделяда 2 шак көрдүнген, 33 неделя.

Дөрт чылдыг эге школаның 1-ги клазынга «Үжүглел» 3 кезектен тургустунган: өоредириниң мурнунда белеткел үези,бижик өоредилгези, ужуглел соонда номчулга болгаш бижилге.

Бо шактарны улдуңнар аайы-биле үлелгезин башкы боду тургузуп алып.

Бижик өоредилгезиниң үелеринин аайы-биле шактар хуваалдазы мындыг:

Белеткел үези-

Үжүглел үези-

Үжүглел соондагы үе-

Номнуң бижикке өоредиринин мурнунда белеткел үезиниң кезээнде уругларны номчуп, бижип өоредиринге белеткээр материалдар кирген. Оларга домактар, сөстер, сөстүң үн-слог схемалары база ажык болгаш ажык эвес үннерниң үжүктерин дыңнааш, оларны ылгап тыварынга мергежилдер хамааржыр. Оон ыңай 6-7 харлыг уругларның харылзаалыг чугаазын сайзырадырынга хереглээр сюжеттиг янзы-бүрү уткалыг чуруктар бар.

Чаа үннү болгаш оон үжүүн өоредиринге, баштай кыска ажык слогту номчуур. Оон соонда узун ажык болгаш хаалчак слогтарны номчуур. Ажык үннерниң үжүктерин кызыл будук-биле, а ажык эвес үннерниң үжүктерин көк будук-биле схемаларга демдеглээр.

Үжүглелдин арын бүрүзүнде сюжеттиг чуруктар кирген.

Класстан дашкаар номчулгага хереглээр чогаалдарның сөзүглелдерин, оларны чорударынга чамдык методиктиг сүмелерни база «Долгандыр турар амыдырал болгаш бойдус –биле таныжылга» деп бөлүккө хамаарышкан беседалар, хайгааралдар даңзызын болгаш методиктиг талаларын бо номнуң сөөлүнде аңгы берген. Программаның бо бөлүктерин бижик өоредилгезиниң кичээлдери-биле катай эрттирер.

Үжүглелди өоренип дооскан түңнелинде уруглар тыва дылының онзагайын, оон улус аразында харылзажырының кол чепсээ база национал культураның кол болуушкуну дээрзин медресеп билир ужурлуг. Оларның төрөөн дылынга эмоционалдыг хамаарылгазын, төрөөн дылын шын ажыглап билирин, өоренип турар чүүлдерни сайгарып, бөлүктөп, түңнеп билирин бүдүн өоредилгениң кол кезээ болурун билиндирер.

Үжүглелди өоренип тургаш, уруглар аас болгаш бижимел чугаага боттарының сагыш-сеткилин, угаан-медреселинде бодалдарын үндүр чугаалап турар кылдыр өоренип алып база тыва дылынга чугула херек немелде билиглерни янзы-бүрү аргаларны ажыглап чаңчыгарынга өоредир.

Үжүглелди өөренип дооскан үзинде уругларның чаа өөредиглиг материалга сонуургалы база белеткел чадазы болбушаан, дараазында чаданы чедимчелиг өөренип алырынга улуг идигни берип турар.

1-ги класстан тура төрөөн дылынга өөредири уругларны чогаадыкчы болгаш интеллектуалдыг шаан, бар курлавырын, сундузун, сонуургалын улусчу культурага, төрөөн дылынга, улусчу педагогикага даянып, төрөөн дылынга хандыкшыырын кижизидип турар.

Үжүглел программазын шингээткениниң планаттынган түңнелдери:

Личностуг (бот-тускайлан туннелдер)

Өөреникчилерге хевирлеттинген турар билиглер:

- Төрөөн дылывыс харылзажырының база мээ-медереливистиң шынарын көргүзериниң кол чепсээ;
- Төрөөн дыл национал культуравыстың кол болуушкуну;
- Сагыш-сеткилди, бодалдарны илередиринге дылдың бай-байлаан, уран-чечен аргаларын чөптүг ажыглап билири.;
- Төрөөн дылын улаштыр өөрениринге сонуургалын оттурары;
- Аас болгаш бижимел чугаага дылдың уран-чечен аргаларын чедимчелиг ажыглап билири.

Өөреникчилерге хевирлеттинип болурунун билиглери:

- Төрөөн дылын сайзырадырынга, ону кадагалап арттырарынга өөреникчиниң бот киржилгези;
- Аас чугаага дылдың уран-чечен аргаларын эстетиктиг талазынче угландыраы.

Предметтиг (эртемге хамаарыштыр)

Өөреникчилерниң билип алган турар уjurлуг билиглери:

- Чаа материалды ханы билип алырынче угланган белеткел ажылдары; номчулга, бижилге, уругларнын янзы – бүрү бот- ажылдары, чугаа сайзырадылгазы.
- Чаа үннү ылгап тывары.
- Ол үннүң артикуляциязын хайгаараары.
- Чаа үннү дыннаарынга болгаш адаарынга мергежилге.
- Үннүң улуг, бичии үжүктери –биле таныжылга .
- Синтезтиг номчулга ажылдары:
- Слогтар номчууру.
- Домактар номчулгазы.
- Сюжеттиг чуруктар-биле чугаа сайзырадырынын ажылдарын чорудары.
- Үжүктөр кожаазы-биле ажыл.

Өөреникчилерниң өөренип ап болур аргалары:

- Төрөөн дылының бүгү үннерин болгаш үжүктөрин, оларнын кол ылгалын билген турар ужурлуг;
- Сөстөрдө үннерни ылгап, оларның туружун тодарадып билир;
- Ажык, ажык эвес үннерни болгаш үжүктөрни, кыска, узун ажык үннерни болгаш үжүктөрни бот-боттарындан ылгап шыдаар;
- Домактарның болгаш сөстөрниң анализ-синтезтиг сайгарылгазын кылып, домактардан сөстөрни ылгап тывар
- Улуг болгаш бичии үжүктөрни шын, чараш тода бижип билир;
- Бижимел болгаш парламал шриффт-биле бижиттинген сөстөрниң, домактарнын иштинден слогтап адап тура, шын дүжүрүп бижири;
- Адаары болгаш бижири дүүшкек 3-4 хире берге эвес сөстөн тургустунган домактарны адап бээрге, үжүктөрин кагбайн шын бижири;
- Домак эгезинге улуг үжүктү бижири;
- Домак сөөлүңгө улуг секти салыры.

Метапредметтиг

Регулятивтиг (углаар-баштаар)

Өөреникчилерниң чогуур деннелге билип алыр ужурлуг билиглери:

- Өөренип турар эртемниң тема, бөлүк аайы-биле кол сорулгаларын, утказын угаап билири;
- Башкының удуртулгазы-биле бердинген даалгаларны күүседип өөренири;
- бот хыналданы, удур-дедир хыналданы болгаш орфографтыг, пунктуастыг частырыгларны тып билирин боттандыраар;

Өөреникчилерниң өөренип ап болур аргалары:

- Өөрөнгөн темазыңга алган билиглериң түңнөп болгаш үнөлөп билирин боттандыраары;
- аас болгаш бижимел чугааны чогуур үезинде практика кырыңга өскөртип болгаш ажыглап билири

Билиин ханыладырыңга түңнелдер (познавательные)

Өөреникчилерниң өөренип алыр ужурлуг билиглери:

- Өөрөдилге даалгаларын күүседип турар үеде херек ужурлуг медээлерни немелде номнар, статьялардан болгаш энциклопедиялардан тып билири;
- бодунун назы-харыңга дүүштүр янзы-бүрү словарьларга, справочниктерге даянып билири;
- дылдың негелдерин күүседирде янзы-бүрү схемаларны, модельдерни, символ- демдектерни ажыглап билири;
- белен таблицаларны, схемаларны, сөзүглелдерни немээри;

- дылдың адырлары: үн,үжүк, домак дугайында алган билиглерин деннеп, бөлүктөп, тып, ажыглап билири;
- алган билиглерин план болгаш таблица дузазы-биле системажыдып, бөлүктөп, түңнөп билири;
- сөстө орфограммаларны янзы-бүрү аргалар-биле хынап билири;
- номчаан сөзүглелдериниң кол утказын ылгап үндүрери;
- бодунун чугаазын тода болгаш билдингир кылдыр дыннакчыга дамчыдып билири;

Өөреникчилерниң өөренип ап болур аргалары:

- Библиотека болгаш Интернет дузазы-биле херек билиглерни тып, ажыглап билири;
- аас болгаш бижимел чугааны шын болгаш медреселдии-биле тургузуп билири;
- болушкуннарны логиктиг (бодамчалыг) сайгарылгага даянып, дамчыдып билири;
- алган медээлерни сайгарып, критикалап билири;

Коммуникативтиг

Өөреникчилерниң өөренип алыр билиглери:

- аас чугаага диалогту ажыглап билири;
- аңгы-аңгы бодалдарны өөренип, сайгарып билири болгаш чаңгыс аай түңнелге келири
- бот туружун болгаш бодалын быжыглап чанчыгары;
- коммуникативтиг сорулгаларны шиитпирлээринге дылдың аргаларын чедимчелиг ажыглаары;

Өөреникчилерниң өөренип ап болур аргалары:

коммуникативтиг сорулгаларны дыннакчыга тода, дорт, дес-дараалашкаа-биле медээни, билигни чедирери;

удур-дедир хыналда үезинде бот-боттарынга дузаны үезинде чедирип билири болгаш коммуникативтиг сорулгаларны шиитпирлээринге дылдың аргаларын чедимчелиг ажыглаары;

Ооредилгенин эртем талазы-биле материал-техниктиг болгаш ооредилге-методиктиг хандырылгазы

Башкынын ажыглаар литературазы:

- 1 А.А. Алдын-оол..Бодун номчу.-Кызыл.: Тыванын ном ундурер чери, 2013
2. А.А Алдын-оолдуң “Диктантылар болгаш эдертиглер чыындызы”-Кызыл: Тувинское книжное издательство, 2013
- 3.А.А. Алдын-оолдун , К.Б.Март-оолдуң, Н.Ч.Дамбаның «Үжүглел» 2013
- 4 .А.А.Алдын-оол , К.Б. Март-оол. Бижик ооредилгезинин кичээлдери.-Кызыл.: Тувинское книжное издательство, 2006
5. А.А.Алдын-оол. Ужуглелдин бижилгези.-Кызыл. : Тувинское книжное издательство, 2014
- 6.А.К.Ойдан-оол. 1-4 класстарга тыва дыл болгаш номчулга программасы.-Кызыл.: Тувинское книжное издательство, 2000

Оореникчинин ажыглаар литературазы:

7. З.Л.Монгуш. Ужуктерни болгаш саннарны шын бижири.-Кызыл.:Типография Республики Тыва
8. Э.Д.Ондар. Экии, школа!-Кызыл.:Тыванын ном ундурер чери2002

Электроннуг капсырылга:

1.А.Б.Ондар. Шын чугаалап оорен.

Өөредилге чылынын төнчүзүнде уругларның билип алган турар уjurлуг туннел билиглери:

- сагыш-сеткилди, бодалдарны илередиринге дылдың бай-байлаан, уран-чечен аргаларын чөптүг ажыглап билири.;
- аас болгаш бижимел чугаага дылдың уран-чечен аргаларын чедимчелиг ажыглап билири.
- сюжеттиг чуруктар-биле чугаа сайзырадырынын ажылдарын чорудары;
- бот хыналданы, удур-дедир хыналданы болгаш орфографтыг, пунктуастыг частырыгларны тып билирин боттандыраар

Өөреникчилерниң өөренип алыр аргалары:

- болуушкуннарны логиктиг (бодамчалыг) сайгарылгага даянып, кол бодалды дамчыдып билири;
- аңгы-аңгы бодалдарны өөренип, сайгарып билири болгаш чаңгыс аай түннелге келири

Планаттынган түннел билиглер

1.«Белеткел үези болгаш чугаа сайзырадылгазы»

Планаттынган түннел билиг:

- Өөреникчи кижиниң школага сагыыр дүрүмнери;
- Өөредилге херекселдерин шын эдилеп, камныг ажыглаары;
- Сөс, домак, слог схемазы-биле таныжылга;
- Чугаа сайзырадылгазы, харылзаалыг чугааны тургузуп билири

2. «Үжүглел үези»

Планаттынган түннел билиг:

- Ажык, ажык эвес үннерни бот-боттарындан ылгап билири;
- Домактын схемазын тургузуп билири, сөстү слогтарга шын чарары;
- Сөс, домак, слог схемазы-биле ажыглап билири

Билиг: өөренип үн болгаш үжүктөрүн ылгап билири. Слог, сөс, домак схемаларын танып билири.

Ортумак деңнелдин даалгалары:

Сөстөрдө каш дугаар үн дөмөй эвес адаттынып турарыл? сал- мал

- а) бирги үн б) ийиги үн в) үшкү үн

Үннери үжүктөрдөн эвээш сөстү тывар.

- а) шары б) салаа в) чада

Узун ажык үн кирген сөстү тывар.

- а) аалчы б) чинчи в) малчын

Бедик деңнелдин даалгалары:

Кайы сөстү шын эвес бижээнил?

- а) селеме б) өрге в) емчи

«сер.....» деп сөске кайы үжүктү бжирил?

- а) э б) е в) ээ

Ортумак деңнелдин даалгалары:

Кайы сөстө беш үн барыл?

- а) оолдар б) адыг в) малчын

Мындыг схемага тааржыр сөстү тывар.

- а) аал б) чараш в) чуур

Бедик деңнелдин даалгалары:

Бо схема кайы домакка хамааржырыл? _____ | _____ _____ .

- а) Суур чаны.
б) Сүрен солун ном номчаан.
в) Дагда арга бар.

Кайы сөстү шын бижээн-дир?

- а) сар б) суур в) сор

3.«Үжүглел соондагы үе»

Планаттынган түннел билиг:

- Ажык, ажык эвес үннерни, үжүктөрни, эжеш ажык эвес үннерни танып, бот-боттарындан ылгап билири;

- Домакты билирин, сөстү слогтарга шын чарары;

- Ат, фамилиязын частырыг чок шын бжири;

Билиг: өөрөнгөн үн болгаш үжүктөрин ылгап билири. Слог, сөс, домакты эки билири.

Ортумак деңнелдин даалгалары:

Ажык үндөн эгелээн сөстү тывар.

а) школа б) авам в) башкы

Эжеш ажык эвес үжүктөрни шыйыг дузазы-биле тудуштуруп.

б	к	д	ш
в	п	ж	с
г	ф	з	т

Шын эвес слогтаан сөстү тывар.

а) та-вак б) у-руг-лар в) са-азын

Ортумак деңнелдин даалгалары:

Үннерден үжүктери хөй сөстү тывар.

а) коньки б) күске в) койгун

Өк-биле адаар үннүг сөстү тывар.

а) эзер б) эът в) ээремчик

Артык сөстү тывар.

а) демир-үжүк б) груша в) кыдырааш

Бедик деңнелдин даалгалары:

«Кичээл» деп сөсте каш үжүк, каш үн барыл?

а) 6 үжүк, 5 үн б) 5 үжүк, 6 үн в) 6 үжүк, 6 үн

Шын тургустунган домакты тывар.

- а) кара-оол, кылып, онаалгазын, алган
- б) Кара-оол, онаалгазын, алган, кылып.
- в) Кара-оол онаалгазын кылып алган.

.Фамилияңны бижип:.....

Адыңны бижип:.....

Шын харыылары болгаш баллдары.

Ортумак деңнелдин даалгаларыңга шын күүсеткени дээш 1 балл, а бедик деңнелдин даалгаларыңга 2 балл салыр.

Чижек хыналда ажылдарның шын харыылары:

№		бедик	базалыг
1	Бот ажыл		1
2	Бот ажыл		1
3	а		1
4	б		1
5	а		1
6	в	2	
7	в	2	
8	а		1
9	б		1
10	в	2	
11	в	2	
12	б		1
13	Бот ажыл		1
14	в		1
15	а		1
16	б		1
17	б		1
18	а	2	
19	в	2	
20	Бот ажыл	2	

Чижек хыналда ажылдарның түннелдерин үнелээри:

25-27 балл – «5». Бедик деңнелге күүсеткен.

24- 20 балл – «4». Бедик деңнелге күүсеткен.

19-15 балл – «3». Ортумак деңнелге күүсеткен.

14-тен куду – «2». Шингээдип албаан.

Календарь-тематиктиг план
1 класс

№	Кичээлдернин темалары	Шагы	Хуну	
			План езугаар	Факт
Белеткел уези				
1	Билиг кичээли. Ужуглел ному-биле таныжылга. Чугаа. Домак.	1		
2	Сос. Ч.с. Огород. Слог. Ч.с. Ферма.	1		
3	Ун. Ажык болгаш ажык эвес уннер.	1		
Ужуглел уези				
4	А деп ун болгаш А, а деп ужуктер.	1		
5	Л деп ун болгаш Л, л деп ужуктер.	1		
6	А, л деп ужуктер. Кл.д.н. Тоол «Кушкаш биле Дилги»	1		
7	О деп ун болгаш О, о деп ужуктер.	1		
8	М деп ун болгаш М, м деп ужуктер.	1		
9	Быжыглаашкын.	1		
10	С деп ун болгаш С,с деп ужуктер.	1		
11	Н деп ун болгаш Н,н деп ужуктер.	1		
12	Ч деп ун болгаш Ч, ч деп ужуктер.	1		
13	Класстан дашкаар номчулга «Анай болгаш кымыскаяк».	1		
14	Ы деп ун болгаш Ы, ы деп ужуктер.	1		
15	У деп ун болгаш У, у деп ужуктер.	1		
16	Быжыглаашкын. Хыналда диктант.	1		
17	Частырыглар-биле ажыл. Катаптаашкын.	1		
18	Р деп ун болгаш Р, р деп ужуктер.	1		
19	Ү деп ун болгаш Ү, ү деп ужуктер	1		
20	И деп ун болгаш И, и деп ужуктер.	1		
21	Э деп ун болгаш Э, э деп ужуктер. «Анайжыгаш болгаш кымыскаяк».	1		
22	Кыска е деп ун, оон ужуу.	1		
23	Ш деп ун болгаш Ш, ш деп ужуктер.	1		
24	О деп ун болгаш О, о деп ужуктер.	1		
25	Д деп ун болгаш Д, д деп ужуктер.	1		
26	Б деп ун болгаш Б, б деп ужуктер.	1		
27	Г деп ун болгаш Г, г деп ужуктер.	1		
28	В деп ун болгаш В, в деп ужуктер.	1		
29	Д, б, г, в кирген состер.	1		
30	Хыналда диктант.	1		
31	Ч.б.а. Быжыглаашкын.	1		
32	Т деп ун болгаш Т, т деп ужуктер.	1		
33	К деп ун болгаш К, к деп ужутер.	1		
34	П деп ун болгаш П, п деп ужуктер. К.д.н. «Анай» тоол.	1		
35	ң деп ун болгаш оон ужуу.	1		

36	Х деп ун болгаш Х, х деп ужуктер	1		
37	З деп ун болгаш З, з деп ужуктер. Ч.с. Ог-буле. Чурук-биле ажыл.	1		
38	Ж деп ун болгаш Ж, ж деп ужуктер. Эжеш ажык эвес уннер.	1		
38	Й 15е пун болгаш оон ужуу. Ч.с. Сактып бижилге.	1		
40	К.д.н. Улегер домактар, тывызыктар, дурген чугаалар.	1		
41	Кадыг демдек (ъ)	1		
42	Диктант.	1		
43	Ч.б.а. Быжыглаашкын.	1		
44	Е, е деп ажык ужуктер	1		
45	Ё, ё деп ажык ужуктер	1		
46	Е, е деп ажык ужуктер	1		
47	Ю, ю деп ужуктер	1		
48	Я, я деп ужуктер	1		
49	Е, е, ю, я кирген состер.	1		
Дортку чада				
50	Ь (чымчак демдек)	1		
51	Ф деп ун болгаш Ф, ф деп ужуктер	1		
52	Ц деп ун болгаш Ц, ц деп ужуктер	1		
53	Щ деп ун болгаш Щ, щ деп ужуктер	1		
54	Ф, ц, щ деп уннер база оон ужукутери.	1		
55	Хыналда диктант.	1		
56	Ч.б.а. Ч.с. Шулул Щеткалар.	1		
Парламал болгаш бижимел ужуктер.				
57	Алфавит. Парламал болгаш бижимел ужуктер	1		
58	А.Шоюн «Март». Домак. Байлак Тыва. С.Сарыг-оол «Алышкы бис, угбашкы бис»	1		
59	Домак. Медээ, айтырыг, кыйгырыг домактары. Дужуруп бижилге.	1		
60	Куштар-бистин оннуктеривис. Л.Чадамба. Хат. М. Каримнии-биле.	1		
61	Л.Чадамба «Май 1– частын, куш-ажылдын байырлалы» В.Сагаан-оол «Май 9»	1		
62	Сос, слог. С. Сурун-оол «Адырык». А.Шоюн «Хойларым аттарлыг болур»	1		
63	Л.Толстой «Шын чуден унелиг». Адыг оолдары-биле. Е.Чарушин.	1		
64	Ун, ужук. «Кырган-авам» Кан-оол Ондар	1		
65	Хыналда диктант «Чайын».	1		
66	Ужуглелим байырлалы «Ужуглелим, байырлыг!»	1		